

РАЗДЕЛ I

ФИЛОСОФИЯ

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Том 24 (63). 2011. № 3-4. С. 3-7.

УДК 101.2

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ: ПРОЕКТ Ф. АСТА

Богачов А.Л.

Стаття присвячена дослідженню герменевтичної теорії Ф. Аста. Аналізовано перший в історії проект філософського обґрунтування герменевтики. Показано, як Ф. Аст застосовує деякі принципи та поняття шелінгіанства. Також зіставлені ідеї Ф. Аста з ідеями Ф. Шляєрмахера й Г. Гегеля, окреслені суперечності зазначеного проекту.

Ключові слова: герменевтика, риторика, герменевтичне коло, дух, сенс.

На початку XIX ст. у європейській гуманітаристиці відбувся тектонічний зсув, що дається в знаки й досі. Біблійна герменевтика¹ дедалі втрачала свої провідні позиції. Натомість постали перші варіанти романтичної герменевтики (Ф. Аст, Ф. Шляєрмахер). На жаль, вітчизняній філософії бракує досліджень перших ознак цього зсуву, що зокрема унаочнилися в герменевтиці філолога і філософа Фридриха Аста (1778-1841), шелінгіанця і перекладача Платона; адже він був перший, хто спробував по-філософському обґрунтувати філологічну герменевтику – в термінах німецького ідеалізму. За **предмет** цієї статті правитиме Астова герменевтика, за **мету** – з'ясування її філософського профілю.

В роботі «Основні риси граматики, герменевтики і критики» [3] (1808) Аст дотримується давнішого поділу на *розуміння* (Verständnis) і *пояснення* (Erklärung), запозиченого зі старої риторики. *Пояснення* він трактує як *інтерпретацію* – роз'яснення і висловлення для іншої людини змісту будь-яких текстів. Проте вже Шляєрмахер², його сучасник, відкидає цей поділ, бо, мовляв, Астове *пояснення* – це тільки *показ* генези розуміння тексту, тож різниця між ним і самим розумінням – це хіба що різниця між говореним і внутрішнім словом.

Незгода Шляєрмахера з Астом виявляє, на якому роздоріжжі опинилась герменевтика за доби німецької класичної філософії. Йдеться про дилему емпіризму і трансценденталізму. Перетворившись на філософську *критику сенсу*, герменевтика успадковує цю дилему від філософської *критики розуму*.

Шляєрмахер, наприклад, порушує питання *генези розуміння* як психічного акту тлумача, мало того, хоче через узагальнення емпіричних психічних актів, досвіду

¹ Див., напр.: [4; 7].

² Шляєрмахер з 1805 до 1833 рр. читав лекції «Герменевтика і критика, з особливим стосунком до Нового Завіту», у доповідях 1829 р. полемізував щодо герменевтики з Ф. Астом і Ф.А. Вольфом. Див. докл.: [6].

розуміння, дати *універсальні норми* та *метод* розуміння, отже, йде торованим шляхом тієї просвітницької теорії пізнавального суб'єкта, яку Кант відхилив, спираючись на доказ хибності індукції норми (*das Sollen*) із суцього (*das Seiende*). Але разом Шляєрмахер стає на шлях романтизму і говорить про «всежиття» як суццю цілість, у якій отримує свій конститутивний контекст окремий сенс.

Аст, навпаки, проголошує *дух* (*Geist*) вищим нормативним принципом інтерпретації. Однак у його теорії це поняття править за шелінгівську абстракцію, що постає нівідкіль і не посідає змістових визначень трансцендентальних умов розуміння. Норма духу лише увінчує Астову схему рівнів розуміння та інтерпретації. Хоча, зауважмо, вона вказує на зв'язок *текстового сенсу* з *духом як змістом (сенсином) дійсності*, отож порушує – переважно в ділянці критики – питання предметної істини та автентичності тексту. Головне значення духу для герменевтики Аста цілком відповідає принципу *філософії тотожності*. Дух – це вихідна єдність дійсності і думки, розуміння врешті повертає нас до неї, позаяк усуває всі матеріальні чинники, що розділяють духовно-сміслові будови різних епох і людей. За способом буття сенс тотожний духу, індивідуальний сенс має без залишку ввійти до універсального порядку, бо розчинення окремого в загальному – *критерій розуміння*.

Отже, нижчий рівень, згідно з Астом, – це розуміння матерії твору, історичного змісту. Це *буквальне* осягнення факту («що» твору). Середній рівень – усвідомлення форми («як») твору, тобто мовних засобів вияву змісту. Це *граматичне* розуміння. Вищий рівень – це синтез предметно-історичного *змісту* і мовної *форми*, збагнення духу твору. Аст описує цей синтез також як осягнення духу через вихід за межі філологічної техніки і схоплення духу автора й усього історичного часу, тож синтез унормовано поверненням до первинної єдності життя [3, S. 177]. Він, поза тим, вирізняє, з одного боку, історичних і «антикварних» авторів, що під кутом зору свого духу *репродукують* те, що створене універсальним духом давнини, з другого, авторів наукових і художніх, чий дух самостійно *продукує* [3, S. 178], сказати б, еміненнтні тексти.

Аст доповнює, посилаючись на *герменевтичне коло*, згаданий синтетичний «метод» аналітичним [3, S. 178] – коли через дух цілого, що спочатку ввижається примарним (*Ahnung, Vorerkenntnis*) [3, S. 186-187], розуміють зміст кожного окремого вислову чи фрагмента. Притому Аст заплутався в суперечності метафізичного і просторово-часового розуміння герменевтичного кола³, бо акцентує наявність неподільного й первинного духу в кожній частині твору. Мовляв, не треба думати, що дух, як ціле, складається чи осягається тільки із суми частин. Аст, напевно, хоче усунути чергування синтезу і аналізу й «скасувати» коло [3, S. 179-181, 185-186].

Після розуміння він окреслює пояснення – *герменевтику* за його визначенням. Згідно з Астом, пояснення передбачає ті ж рівні, що й розуміння; проте в тексті «Основних рис» воно виглядає структурно дещо інакшим. Аст застосовує поняття *сенсу* (*Sinn*) на окреслення середнього рівня інтерпретації. Якщо в схемі розуміння після предметно-історичного рівня означено середній рівень як граматичний, то зараз Аст об'єднує історичний зміст і мовну (граматичну) форму на рівні *герменевтики літери*, а *герменевтику сенсу* – середній рівень – розглядає як роз'яснення сенсу певного вислову в стосунку до індивідуальності автора, його «духу й тенденції», всього історичного часу та цілого духу [3, S. 195]. Тому для вищого рівня *герменевтики духу* проголошено гармонійну єдність літери і сенсу, коли відбувається перехід від роз'яснення сенсу до «самого духу як істинного

³ Аст узагалі не бачить герменевтичне коло в аспекті історичності досвіду.

життя» [3, S. 191]. Водночас, як можна зрозуміти, це перехід від «суб'єктивного» роз'яснення сенсу, в контексті ідеї всього твору, до «об'єктивного», коли з'ясовується стосунок сенсу до вищої ідеї цілого [3, S. 201-202], яка може керувати автором навіть позасвідомо [3, S. 197].

На мій погляд, невідповідність схем розуміння і пояснення Аст ніяк не осмислює. Мабуть, він просто надуживає ідеалістичною тріадою. Докладно не окреслено й стосунок вияву духу (слово) і самого духу. Який цей стосунок у разі недосконалого твору? Він, очевидно, інакший від неодмінної, але адекватної дискретності (літера, сенс) у *часі* виявів вічного й цілісного духу. Аст говорить лише про ієрархію авторів, адже «емпірично-історичні письменники» висловлюють лише елемент ідеї – споглядання (*Anschauung*), «логічно-філософські» автори – інший, поняття, і тільки справжні митці й філософи пов'язують із життям ідеї не тільки цілість твору, а й кожне його місце [3, S. 197-198].

Загалом, ідеалізм неминуче стикається з проблемою єдності реального та ідеального як *проблемою істинності*. Наприклад, Гегель окреслює дух як цілісний у вічності та розділений у явищах історії, тому збагнути їх, ці явища, – це знайти їхній розумний зв'язок *sub specie aeternitatis*, отже, мова йде про Гегелеву *тотожність логіки і історії*, трансцендентального і емпіричного⁴. Так само: розуміти будь-який текст – це бачити за текстовою формою тотожну їй ідею, останнє вмістище якої – та ж Гегелева логіка як норма істинного мислення та всякого сенсу⁵.

Отже, новий підхід до правил герменевтики, який пропонує Аст, теж вимагає осягнути ідею твору, що передбачає відповідність твору найвищій нормі – вічному духові. Цей дух, нагадаю, є історичною цілістю життя, що якимось має бути *змістовою* нормою і субстанцією-суб'єктом, тотально-*сущим* контекстом розуміння кожного твору. Словом, дух – історичне суще і норма. І в цьому апорія духу, яку, до речі, помітив Г.Г. Шпет [1, с. 231-232]. Вона неминуча, оскільки для Аста дух лише історична цілість сущого й індивідуального; він становить «єдине істинне й первинне життя, що ані ідеальне, ані реальне, бо те й інше тільки й впливає з нього як *часові* протилежності» [3, S. 169], – тобто він насправді не має трансцендентального, чи спекулятивного, виміру вічності, що за Гегелем є змістом *загального*, теоретичного мислення і розуміння.

Німецький ідеалізм підпорядковує розуміння *індивідуального* сенсу пізнанню *субстанційного* духу, проблему герменевтики – проблемі ідеалізму. Дух, узятий у герменевтичне коло, править за *ціле*, яке визначає *частини* і водночас визначається ними. Якщо дух – це ідея, а частини – сенс артефактів, то коло інтерпретації виглядає як інтуїтивно хибне чи вкрай сумнівне ототожнення ідеї і сенсу, загального і окремого, вічного і часового, логічного й історичного. Пізнання духу як єдності ідеї з сенсом долає межі як історіографії, так і філології, претендує на *однозначність* і *довершеність*. Ідеалістичний вихід за межі предмета емпіричних наук до всеосяжності неминуче викликає питання про стосунок мов і духу, позаяк не можна забути, що згадані емпіричні науки тлумачать індивідуальні вислови окремої мови.

Природа мовлення найкраще нагадує, що проблему розуміння не звести до метафізичної проблеми субстанції життя чи духу. Протягом щонайменше двох тисячоліть *герменевтику* зближали з *риторикою*, бо так чи інак усвідомлювали, що границя між опануванням чужого мовлення (герменевтика) і свого (риторика)

⁴ Аст, будучи метафізиком, не міг порушити питання, чи трансцендентальні умови тлумачення є не логічні (метафізичні), а екзистенційно-історичні або метанаративні. Це питання ХХ ст.

⁵ Див. докл.: [2, S. 108-115].

доволі умовна. Адже, з погляду риторики, правильно скласти й виголосити промову – це добре з'ясувати свої цілі та слушно вжити мовні засоби, а для цього потрібні знання очікувань і здатностей слухачів. Напевно, якщо розумієш адресатів своїх текстів, то розумітимеш і авторів чужих текстів, бо врешті йдеться про передбачення зразків і фонових знань, що спільні для авторів та їхніх адресатів, тобто йдеться про традицію як історичне мовлення.

Друга причина давнього зближення герменевтики з *риторикою* в тім, що *вміння розтлумачити* (*subtilitas explicandi*) суть справи для певних людей, адресатів інтерпретації, має неабияку риторичну вагу. Давні ритори визначали це вміння як особливу здатність *елокуції* (*elocutio*), котру іноді мали за основу мистецтва *герменевтики*. Як вміння розтлумачити, герменевтику пов'язували або з *прикладною логікою*, що вчила вмінню зв'язувати поняття, або з *граматикою*, що вчила *вмінню розуміти* (*subtilitas intelligendi*) будь-яку літературу. Відтак у логічному аспекті герменевтику зближають із *семіотикою*, а в граматичному – з *критикою*⁶. Обидва аспекти наближали герменевтику до питання істинності тексту.

Показово, що на початку XIX ст. Аст в «Основних рисах граматики, герменевтики і критики» ще розрізняє герменевтику і критику стосовно питання істинності тексту, тоді як «Герменевтика і критика» Шляєрмахера починається зі слів: «Герменевтика і критика, обидві філологічні дисципліни, обидва мистецькі вчення (*Kunstlehren*), збігаються, бо використання одного передбачає інше» [5, S. 71]. Разом з тим *критична герменевтика* XIX ст. віддаляється від питань комунікації (*subtilitas explicandi*) та прагматики (*subtilitas applicandi*), значливих для риторики.

Зробімо **висновки** з проекту філософського обґрунтування філологічної герменевтики, пропонований Астом. Окреслене вище, на мій погляд, показує, що врешті спонукало надавати герменевтиці філософського статусу *критики сенсу*. Історія *герменевтики* сповнена перекинувань герменевтики в техніку або в метафізику й теологію. Перше перекинування – *технічна модель тлумачення* з об'єктивним сенсом свого предмета, тобто техніка розуміння слова, – за новітніх часів унаочнює свої підвалини і продовжує існувати в працях з філології. Друге перекинування півтора тисячоліття відокремлювало герменевтику від риторики, граматики та логіки через особливу роль віри й догматів у біблійній інтерпретації. З усуненням панівної орієнтації на релігійне тлумачення Біблії герменевтика здобуває свою основу в науковій – тобто історичній – філології, яка в XIX ст. остаточно заступає місце давніх мистецтв граматики і риторики. Якщо емпірична герменевтика тепер ґрунтується на філології, остання – на естетиці або поетиці та історії, то вони своєю чергою, як уперше показав Аст, мають шукати *обґрунтування істинності* власного змісту у філософії. Отже, проблема розуміння як проблема сенсу спочатку в історії виступає як проблема *засобів і норм* для досягнення *однозначного сенсу*. До адекватнішого формулювання цієї проблеми – як проблеми *слова* у філології та проблеми *історичного пізнання та мови* у філософії – Аст із зазначених вище теоретичних причин так і не дійшов.

---

⁶ Йдеться про критику у філологічному сенсі: оцінка за певними критеріями автентичності тексту, його авторства, редакцій та відповідності фактам. У філософському сенсі критика є дослідженням умов можливості чогось істинного, хоч би тих же критеріїв критики.

Список літератури

1. Шпет Г.Г. Герменевтика и ее проблемы / Густав Густавович Шпет // Контекст'89. – М.: Наука, 1990. – 231-267.
2. Arndt A. Fortschritt im Begriff. Hegels Aufhebung der Hermeneutik in der Geschichte der Philosophie / Andreas Arndt // Hegel-Jahrbuch 1997. Hegel und die Geschichte der Philosophie. –Berlin: Akademie Verl., 1998. – 1. Teil. – S. 108-115.
3. Ast F. Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik / Georg Anton Friedrich Ast. – Landshut, 1808. – 228 S.
4. Gerhauser J.B. Biblische Hermeneutik nach seinen Vorlesungen herausgegeben von einem seiner ehemaligen Zuhörer / Johann Balthasar Gerhauser, Alois Lerchenmüller. – Kempten: Kusefschen Buchhandlung 1829. – 385 S.
5. Schleiermacher F.D.E. Hermeneutik und Kritik / Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher // Schleiermacher F.D.E. Hermeneutik und Kritik [hg. und eingeleitet von M. Frank]. – Frankfurt a.Main: Suhrkamp 1977. – S. 69-306.
6. Schleiermacher F.D.E. Über den Begriff der Hermeneutik mit Bezug auf F.A. Wolfs Andeutungen und Asts Lehrbuch / Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher // Schleiermacher F.D.E. Hermeneutik und Kritik [hg. und eingeleitet von M. Frank]. – Frankfurt a.Main: Suhrkamp 1977. – S. 309-346.
7. Schmitter A. Grundlinien der biblischen Hermeneutik / Anton Schmitter. – Regensburg: Pustet, 1844. – 108 S.

Богачёв А.Л. Философское обоснование герменевтики: проект Ф. Аста // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2011. – Т.24 (63). – №3-4. – С. 3-7.

Статья посвящена исследованию герменевтической теории Ф. Аста. Автор анализирует первый в истории проект философского обоснования герменевтики, показывает, как Ф. Аст использует некоторые принципы и понятия шеллингианства. В статье идеи Ф. Аста сопоставляются с идеями Ф. Шлейермахера и Г. Гегеля, а также определяются противоречия указанного проекта.

Ключевые слова: герменевтика, риторика, герменевтический круг, дух, смысл.

Bogachov A.L. Philosophical justification of hermeneutics: F. Ast's project // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2011. – Vol.24 (63). – №2. – P. 3-7

The paper is devoted to the examination of F. Ast's hermeneutic theory. The author of the paper analyses this first historical project of philosophical justification of hermeneutics. He explores Ast's application of the Schellingian principles and notions. Also he compares ideas of Ast with ideas of Schleiermacher and Hegel, defines the contradictions of that project.

Keywords: hermeneutics, rhetoric, hermeneutical circle, spirit, sense.

Статья поступила в редакцию 10.09.2011.